

TM	Г. XXIX	Бр. 3	Стр. 337 - 350	Ниш	јул - септембар	2005.
----	---------	-------	----------------	-----	-----------------	-------

UDK 316.42(497)

Прегледни научни рад

Примљено: 18.04.2005.

Љубиша Митровић

Филозофски факултет

Ниш

САВРЕМЕНА СОЦИОЛОГИЈА ДРУШТВЕНИХ ПРОМЕНА – ИЗАЗОВИ И ОДГОВОРИ

Резиме

Социологија друштвених промена, као грана опште социологије, представља облик примењене посебне социологије у систему савремених социолошких наука.

У раду се разматра однос између мегатрендова у развоју светског друштва после Другог светског рата и развоја сазнајне праксе социологије друштвених промена у свету. Аутор анализира четири таласа друштвених промена (1. антиколонијалне и социјалистичке револуције, 2. развој индустријског и постиндустријског друштва, 3. слом социјализма и постсоцијалистичка транзиција и 4. процес глобализације) и њихов утицај на развој социологије друштвених промена. Аутор чланак завршава критиком и проблематизацијом различитих теоријских приступа у истраживању друштвених промена у постсоцијалистичким друштвима Југоисточне Европе.

Кључне речи: друштвена интеграција, моралне норме, религијске норме

Претпоставке настанка и развоја социологије као науке

Социологија је настала средином XIX века из друштвене кризе и криза је, тврде историчари ове науке, увек плодно тле њеног развоја. У мирним временима она најчешће дрема, а социолози ухваћени у замкама текућих идеологија, остали апологете постојећег света моћи.

Рејмон Арон, француски социолог, између осталог, о настанку социологије писао је: "Буржоаска револуција има две тековине: грађанина на политичком плану и социологију на духовном".¹ У вези са социјано-класним претпоставкама настанка, диференцијације и развоја социологије, немачки социолог Јирген Хабермас, између осталог, пише: "Социологија је подједнако проистекла из духа ресторације и револуције... од самог почетка она је идејно расцепљена (на два смера – оријентације) и та подела траје све до данас".² Та подела, додајемо ми, рефлектује се у социолошкој пракси кроз диференцијацију социолога чије је стваралаштво у функцији снага реда и поретка, односно *status quo*-а или радикалних промена. У вези са социјалном условљеношћу и акционом усмереношћу социологије као науке, Ален Турен, у делу *За социологију* пише: "Социологија није могла постојати прије но што су се друштва могла сматрати производом свога деловања. Њен настанак укида подређеност друштвених чињеница осталим врстама анализа: религиозним, правним и економским. Социологија, објашњењем друштвеног система и односа, тако замењује интерпретације које су пријашња друштва давала о својој организацији и развоју. Њен је напредак везан за спознају друштвава о њиховој повијесности и њиховим друштвеним односима. Она је тако средство иновације и ослобођења".³

Социологија је настала из кризе грађанског друштва, у условима снажних социјалних противречности, постварења друштвених односа, удвајања и расцепа социјалне стварности грађанског света. У исто време, криза је родно место и стални подстицај њеном развоју и напретку.

У одисеји од преко 150 година свог бивствовања у универзуму науке, социологија, као наука, позив и професија, прошла је неколико фаза: 1) пионирска, оличена у "херојском добу" рађања социологије као науке и првих великих друштвених теорија (Огист Конт, Карл Маркс); 2) универзитетска, када је настала институционализација социологије у образовни систем крајем XIX и у прве две деценије XX века (Емил Диркем, Алексис де Токвил, Макс Вебер); 3) фаза успона емпиријске социологије, од 30-тих до краја 60-тих година XX века, када је дошло експлозије примењених социологија и "дисциплинарног хаоса" у социологији као науци, а што је врхунило појавом "социологије без друштва", односно великим расцепом на хипертеоријску и хиперемпиријску оријентацију. Ове крајности у социолошкој пракси посебно су критиковали Рајт Милс, Роберт Линд и

¹ Цитирано према наводу из: Aron, R. (1953), *Cahiers Internaticaux de Sociologie*, sveska XIV, str. 3-4.

² Habermas, J. (1980), *Teorija i praksa*, BIGZ, Beograd, str. 300.

³ Turen, A. (1980), *Postindustrijsko društvo*, Globus, Zagreb, str. 223.

Питирим Сорокин, као својеврсни вид деформације и дехуманизације социологије као науке.

Четврта фаза у развоју социологије настаје 70-тих година XX века и она је у знаку трагања за јединством теорије и емпирије у савременој социологији и настојања да се избегне замкама неопозитивизма, односно "размрвљеног рада" у социологији, у којима је изгубљена целина друштва и подцењена теоријска квалитативна анализа у социологији. На овом фону, обнавља се веза социологије са филозофијом и историјом и другим друштвеним наукама, истиче се дигнитет социолошке професије а позив социолога доживљава се као израз заједничког културног именитеља савремености (Р. Милс), формулише се захтев за "интегрисаном парадигмом" (Ж. Рицер), а социологија се институционално и интернационално шири на све континенте и регионе света.

У савремености, на таласу процеса глобализације као планетарног процеса, настаје и својеврсна глобализација саме социологије, односно проширење њеног предмета истраживања, као и нивоа социолошке анализе. Социологија се извлачи из "локалних атара" (националних, државних) и афирмацијом "светско-системске анализе" (И. Волерстин) и постаје кључ за разумевање структуре и динамике глобалног светског друштва.

Упоредо са оваквим радикалним заокретом у савременој социологији у смислу напуштања парадигме из деветнаестог века, развија се свест "о крају света какав нам је познат" (И. Волерстин) и ограничености дисциплинарног парцијалног знања у савременој науци и потребе нових синтеза, односно синергије знања из различитих наука (природних, медицинских, техничких, друштвених). Логика тог захтева афирмисана је у студији групе аутора *Како отворити друштвене науке*, чији је редактор И. Волерстин,⁴ у којој се говори о отварању друштвених наука према новим проблемима, о њиховој предметној интернационализацији и глобализацији о "оснивању интегрисаних истраживачких програма унутар универзитетских структура, које прекорачују традиционалне линије, имају специфичне интелектуалне циљеве...".⁵ Ова тенденција у развоју модерних наука, па и социологије, говори о нараслој потреби ка глобалистици и мондиологији, као трансдисциплинарној науци о човеку, друштву и свету.

⁴ Volerstin, I. et. al. (1997), *Kako otvoriti društvene nauke*, CID, Podgorica.

⁵ Исто, стр. 129.

О настанку социологије друштвених промена

Глобализација предмета социологије праћена је диференцијацијом и плурализацијом на нова подручја истраживања, развој посебних социологија и ширења теоријско-методолошке разноликости. Социологија друштвених промена настала је 60-тих година XX века из практичних потреба социјалне акције: модернизације земаља у развоју, подстицања и усмеравања развоја од стране ОУН, усклађивања процеса индустријализације и урбанизације, планирања демографског раста у свету, превазилажења диспропорција у регионалном развоју света на релацији Север-Југ, као и у потрази за дефинисањем стратегије одрживог развоја. Као што је познато, послератни развој у свету био је у знаку следећих процеса: антиколонијалних и социјалистичких револуција, индустријализације и урбанизације, секуларизације, научно-технолошког прогреса, социјалдемократизације света и хладног рата између Истока и Запада, односно ривалстава на идеолошкој основи. У том социјално-културном контексту, профилирала се и потреба за развојем *социологије друштвених промена*, односно *социологије развоја*, чији се развој може посматрати кроз *четири етапе*: 1) постколонијалне студије развоја и истраживања праксе настајућих социјалистичких друштава, 2) проучавања проблема индустријског и постиндустријског друштва, 3) проучавања глобализације света и 4) проучавањима слома социјализма и постсоцијалистичке транзиције.

Пионирски допринос утемељењу социологије развоја дала је француска социологија, најпре кроз интелектуално наслеђе **Жоржа Гурвича** и његових истраживања динамичке социологије, затим **Рејмона Арона** и његових разматрања историје и историјске социологије и **Жоржа Фридмана** и његових проучавања индустријског друштва. У оквиру првог таласа, оличеног у постколонијалним студијама земаља трећег света и земаља социјалистичке модернизације, јавио се један број истраживача који су се бавили проблемима социјалне динамике и међуодносом традиције, индустријализације и модернизације, дајући значајан допринос разумевању законитости социјалне динамике земаља трећег света, као и настајућих социјалистичких друштава. Овде треба подсетити на стваралаштво појединих аутора: **Франца Фанона** (*Презрени на свету*, *Социологија једне револуције*), **Самира Амина** (*Акумулација и развој*, *Неједнака размена*), **Андре Гундер Франка** (*Латинска Америка и неразвијеност*, *Лумпенбуржоазија и лумпенразвој*), **Андре Горца** (*Тешки социјализам*), **Рудолфа Бароа** (*Алтернатива*). Утемељивачима социологије друштвених промена у оквиру овог првог таласа сматрају се **Жорж Баландије**, **Ален Турен**, **Алберт Маестро** и **Том Ботомор**.

Жорж Баландије спада у ред истраживача који су се бавили постколонијалним студијама у распону од културе зависности ка

еманципацији земаља трећег света, посебно на примеру афричког друштва у условима антиколонијалних револуција после Другог светског рата. Произашао из Гурвичеве школе "дубинске динамичке социологије", Баландије је први истакао пледоаје за утемељењем *социологије неразвијености*, која би се бавила систематским истраживањем развојних проблема трећег света. Као значајни социјални аналитичар динамике афричког друштва најпознатији је по студијама *Социјална динамика у Централној Африци*, *Социологија недовољно развијених подручја*, *Политичка антропологија* и *Социологија мутација*.

Ален Турен познат као утемељивач акцијске социологије и социологије нових друштвених покрета, један је и од утемељивача *социологије развоја*. Но, према Турену, нова социолошка дисциплина би, поред динамике неразвијених друштава, истраживала и развој индустријских и постиндустријских друштава. Своје ставове о социологији развоја афирмисао је преко студија *Социологија акције*, *Производња друштва*, *Зависна друштва*, *Постиндустријско друштво*, *Повратак актера*.

У шири круг утемељивача социологије развоја убраја се и британски социолог **Том Ботмор**, својим студијама *Класе и елите*, *Социологија као друштвена критика*, *Политичка социологија*. Ту су и други француски аутори, као нпр. **Алберто Маестро**, својом студијом *Партиципација и развој*, затим **Мишел Крозије**, својим истраживањима проблема организације и стратегије развоја (*Феномен бирократија*, *Социјални блок*), али и истраживачи као што су **Анри Лефевр** (*Урбана револуција*, *Критика свакидашњег живота*, *Социологија свакидашњег живота*), **Гиро Шар** (*Социјалне промене*), **Анри Мандра** (*Друштвена промена*, *Сељачка друштва*), **Франсоа Перо** (*Филозофија новог развоја*).

Допринос социологији друштвених промена у овој фази послератног развоја савремене социологије дали су и представници *теорије девелопментализма*, тј. социологије неравномерног развоја, неједнаке размене и зависности, као што су **Мандел**, **Кардучо** и др.

Други талас развоја социологије друштвених промена везан је за успон научно-технолошког прогреса после Другог светског рата, односно за развој индустријског и постиндустријског друштва у свету. Проблеми индустријског друштва, научно-технолошке револуције и постиндустријске цивилизације нашли су се у центру истраживања бројних социолога. Највећи допринос истраживању ових феномена дали су, када се ради о истраживању индустријске цивилизације, **Рејмон Арон**, **Жорж Фридман** и **Џон Галбрајт**. Арон је у својим студијама закључио да је индустријско друштво основа модерног друштва и на Западу и на Истоку, без обзира на његово политички облик, тоталитарни или демократски. Односом раста, развоја и про-

блема животне средине, односно екологије бавили су се посебно представници тзв. *Римског клуба*, а у развијеној форми теоријску платформу стратегије одрживог развоја и рефлексивне модернизације дефинисао је немачки социолог **Улрих Бек** у студији *Ризично друштво*. Овај ред проблема (однос друштва и природног окружења) потакао је пажњу и других истраживача који се баве друштвеним променама и стимулисао њихова истраживања.

У овој фази развоја послератног светског друштва у први план су избиле противречности социјалног и регионалног развоја на релацији Север-Југ. Њихову критику и теоријску проблематизацију налазимо у делима групе истраживача – социолога, демографа, економиста – окупљених око **Вили Бранта** и његове чувене комисије, која је за потребе ОУН израдила *Извештај Север-Југ*. Ова и слична истраживања у ширем смислу су допринос развоју социологије друштвених промена.

Свакако најзначајнију улогу у провоцирању академске заједнице социолога и других истраживача чине питања и проблеми везани за научно-технолошку револуцију и постиндустријску цивилизацију. Седамдесетих година прошлог века најелитнији делови социолога били су заокупљени истраживањима социјалних импликација научно-технолошке револуције. О томе говоре студије **Данијела Бела** (*Долазак постиндустријског друштва*, 1974), **Алена Турена** (*Постиндустријско друштво*, 1979), **Алвина Тофлера** (*Шок будућности и Трећи талас*), **Радована Рихте** и сарадника (*Цивилизација на раскришћу*), **Адама Шафа** (*Микроелектроника и друштво, Куда иде овај пут?*), **Мануела Кастелса** (*Мрежно друштво, Крај миленијума*) и у њима је дефинисана парадигма информатичког развоја савременог светског друштва. Поред ових и других страних аутора, проблемима научно-технолошке револуције у југословенској литератури бавили су се **Мирослав Печулић** (*Будућност која је почела*), **Зоран Видаковић** (*Научно-технолошка револуција и револуционарна пракса*), **Бора Јефтић** (*Информатичко друштво*), **Адолф Драгићевић** (*Критика политичке економије, Кибер-комунизам*).

Трећи талас, као подстицај социологији друштвених промена, везан је за процес *глобализације*, као новог облика међузависности модернизације и развоја светског друштва у последњих петнаестак година XX и прве деценије XXI века. О феноменима глобализације социологије и социологије глобализације говоре студије **Дејвида Хелда** (*Глобализирани свет, Демократија и глобално друштво, Глобализација и друштвене промене*), **Роберта Робертсона** (*Глобализација: социјална теорија и глобална култура*), **Јозефа Штиглица** (*Противречности глобализације*), **Имануела Волерстина** (*Социологија за 21. век*), **Жоржа Рицера** (*Мекдоналдизација друштва*), **Улриха Бека** (*Ризично друштво, Што је глобализација, а што глобали-*

зам?), **Ентони Гиденс** (*Последице модерности, Глобализација*), **Јиргена Хабермаса** (*Постнационалне коалиције*), **Александра Примакова** (*Искушења глобализације*), **Александра Зиновјева** (*Глобални човечник*), **Зигмунда Баумана** (*Глобализација – последице по човека*), **Самира Амина** (*Изазови мондијализације*), **Пјера Бурдијеа** (*Сигнална светла – отпор неолибералној инвазији*), **Цона Греја** (*Лажна зора – критика глобалног капитализма*), **Емануела Тода** (*Крај империја*). О феномену глобализације писали су и аутори са простора Балкана, у Бугарској **Васил Проданов** (*Бугарска у контексту глобализације*), у Србији **Мирослав Печујлић** (*Глобализација – два лика света*), **Љубиша Митровић** (*Глобализација и Балкан*).

Истраживања ових аутора, који припадају различитим теоријским оријентацијама, довела су до теоријског расветљавања односа између глобализације и развоја, до идентификовања различитих модела глобализације и односа актера према процесима глобализације у савремености, као и дефинисању дистинкције између глобализације, као процеса и мегатренда и глобализма, као пројекта нових неједнакости у свету. Истраживања су показала да је глобализација као процес објективно израз научно-технолошке револуције и научно-технолошког прогреса, али да се, услед задржавања класног система расподеле друштвене моћи у савремености, њене тековине различито реперкутују на различите регионе глобалног светског друштва (светски центар, полупериферија и периферија). Отуда и различит однос друштвених актера, па и теоретичара, према овом комплексном и противречном процесу, који с једне стране, уједињује савремени свет у технолошком, економском, политичком и културном смислу, а с друге, због антагонистичког система расподеле друштвене моћи, дели тај исти свет, отварајући пут новим облицима зависности (у смислу повећавања информатичког јаза између развијених и неразвијених делова савременог света). У литератури постоји дистинкција између хиперглобалиста (глобалофоличара), антиглобалиста (глобалофобичара) и алтерглобалиста. За разлика од хиперглобалиста и антиглобалиста, алтерглобалисти су за глобализацију са људским ликом, а против глобализма. У савременој друштвеној пракси глобализација има Јанусово лице, јавља се и као еманципаторска и као поробљивачка сила у савременим светским односима. Алтерглобалисти су за социјалдемократски (асоцијативни) модел глобализације, која је у функцији развоја свих делова савременог светског друштва, за разлику од асиметричног модела глобализације, који је израз антагонистичког система расподеле друштвене моћи и који је у функцији крупног капитала, транснационалних компанија и пројекта "новог светског поретка", који форсира развијени светски центар. Отуда алтерглобалисти, као представници нових друштвених покрета, настоје да изграде демократски фронт отпора, који је транс-

национални, транскласни и трансрегионални, насупрот снагама новог светског поретка. Они се залажу за једно ново социјално партнерство свих демократских и прогресивних снага за мир и развој у савременом свету и истичу пароле "да свет није на продају", "могућ је другојачији свет: праведнији и слободнији".

Четврти талас који је својим изазовима покренуо даљи развој социологије друштвених промена везан је за феномене оличене у имплозији социјализма и транзиционим процесима након 1989. године и пада Берлинског зида.

Иако транзиција није локални нити регионални процес, већ процес светског карактера, о чему су писали Џон Галбрајт 70-тих а Имануел Волерстин 90-тих година прошлог века, у контроверзним расправа она је често редукционистички интерпретирана искључиво у односу на болно транзиционо искуство земаља Централне и Источне Европе. Такође, извршена је снажна идеологизација и инструментализација транзиције као феномена и процеса од стране нових политичких елита, које су је представљале као део свог пројекта демократизације, модернизације и реформе. У том смислу, настале су и различите интерпретације ових процеса не само код социјалних актера, већ и у академској заједници: у распону од еуфорије до негације, од тога да транзиција омогућује аутоматски прелаз у демократско и напредно друштво, па до тврдње да се ради о историјској рестаурацији и регресији.

Имануел Волерстин, кога знамо као представника светско-системске анализе, један је од утемељивача критичке теорије транзиције и у својим делима *Социологија за XXI век* и најновијој студији *Опадање моћи САД*, излаже једну дијалектичку концепцију транзиције, подвлачећи да кад је једно друштво у транзицији, оно улази у поље неизвесних могућности са различитим исходом, да је могућ напредак, али и регресија тог друштва. Аутор тврди да "транзиција није пријатељска утакмица, већ борба актера, у којима су неки губитници, а неки добитници. Њен исход зависи и од моралног и политичког улога актера".⁶ Овај аутор истражује токове структуралне историје дугог вала и сматра да је капитализам као глобални систем у силазној путањи, да ће средином XXI века прерасти у нов систем. Но, да ли ће тај нови систем бити бољи или гори, социјалистички или плутократски, то ће зависити од низа објективних и субјективних фактора, унутрашњих и међународних, али и од социјалних актера и покрета који су креатори историјских збивања.

Транзиција као радикалан и противречан друштвени процес на простору Средње и Источне Европе манифестовала се у различитим

⁶ Volerstin, I. (2004), *Opadanja moći SAD*, CID, Podgorica.

формама: од измене начина производње, преко промене класно-слојне структуре, политичке организације друштва и културног подсистема. Овако дефинисана, она је означила успон појединих група, класа и слојева и, истовремено, пад других. Налази већине социолошких студија упућују на закључак да се, поред институционалних промена режима, радикално променио и квалитет живота у смислу масовног осиромашења становништва, дошло до драстичног увећања незапослености и класно-социјалне дистанце међу припадницима различитих друштвених група. Све то ова друштва стварно и потенцијално високо конфликтним, а у етнички и конфесионално мешовитим срединама, какав је нпр. Балкан, дошло је и до сукоба са трагичним последицама.

По завршетку првог таласа транзиције, који је био у знаку идеолошке инструментализације, дошло је до сплашњавања еуфорије, а социолози су о транзицији почели да говоре језиком емпијских истраживања. Све је више критичких студија које нису нормативистичке и мистификаторске. У ред таквих студија и истраживања транзиционе праксе спадају радови **Урлиха Бека** (*Ризично друштво*), **Пјотра Штомпе** (*Социологија друштвених промена*), **Ивана Беренде** (*Централна и Источна Европа*), **Имануела Волерстина** (*Дијалектика глобалне кризе*), **Ги Сормана** (*Велика транзиција*), **Ханса Хосбауера** (*Проширење ЕУ на Исток – Повратак периферији*), **Генадија Осипова** (*Транзиција у Русији*), **Николаја Генова** (*Транзиција у југоисточној Европи*), **Мирослава Печујлића** (*Изазови транзиције*), **Зорана Видојевића** (*Транзиција, рестарурација, неототалитаризам*), **Силвана Болчића** и сарадника (*Србија крајем миленијума – разарање друштва, промене и свакодневни живот*), **Младена Лазича** и сарадника (*Разорено друштво, Рачји ход*), као и наша истраживања транзиције на Балкану.⁷ Ова и друга социолошка истраживања омогућила су рационалан увид у транзициону праксу новонасталих друштава на простору Средње и Источне Европе и социјалну цену транзиције, као и идентитет и смер будућих промена. У овом контексту, наша истраживања наглашено су везана за проблеме избора стратегије развоја и актере транзиције, за проблематизацију типологије модела транзиције, за истраживање односа транзиције, глобализације и модернизације и, посебно, за критику стратегије зависне ("клонирани") модернизације, која, кроз процес периферизације привреде и друштва, чини од Балкана нову зону зависних друштава капитализма европске и светске периферије.

⁷ О томе опширније у студијама *Savremeno društvo – strategije razvoja i akteri* (1996), *Savremeni Balkan u ključu sociologije društvenih promena* (2003) i *Put u zavisno društvo – bilans tranzicije na Balkanu* (2004).

Ове и друге студије омогућиле су даљи развој социологије друштвених промена, која се етаблирала као посебна и примењена дисциплина и као наставна и научно-истраживачка дисциплина на универзитетима у Европи и свету, посебно у Француској, Енглеској и САД, али и у Средњој Европи. Ова *социологија мутације* или *социологија транзиције* интегрални је део савремене опште социологије, која се као грана примењених социологија бави систематским истраживањем законитости социјалне динамике савременог друштва, истражујући различите облике макро и микро друштвених промена и њихов утицај на глобално друштво, његову структуру и динамику. Притом треба истаћи да се ова дисциплина служи како развијеним теоријама (плуралистичким теоријским дискурсом), тако и методама и техникама истраживања везаним за социолошку праксеологију. У савременој социологији написане су и прве систематске студије из ове области, као и уџбеници за потребе академског рада. Подсећамо на студије појединих аутора: **Жорж Баландије** (*Социологија мутације*), **Ален Турен** (*Социологија зависних друштава*), **Ендрју Вебстер** (*Увод у социологију развоја*), **Теодор Шанин** (*Увод у социологију развијених друштава*), **Грем Харис** (*Социологија развоја*), **Пјотр Штомпка** (*Социологија друштвених промена*), **Имануел Волерстина** (*Социологија за XXI век*).

Социологија развоја или социологија друштвених промена јавља се као нова научна и наставна дисциплина на основним, последипломским, докторским и постдокторским студијама у развијеним универзитетским центрима у Западној Европи и САД. Између осталог, истичемо пример *Високе школе друштвених наука* у Паризу или *Високе школе економских и социјалних наука* у Лондону. У Србији се ова дисциплина тек формира и њени зачеци постоје у Београду и Нишу на студијским групама за социологију на редовним и последипломским студијама.⁸

Осврт на доминантне приступе у истраживању транзиције на Балкану

Критичка анализа теоријских приступа у радовима социолога и политиколога везаним за искуство транзиције на Балкану у последњих петнаест година, доводи нас до закључка да су најчешће коришћене следеће парадигме: *геополитичка парадигма*, *културолошка парадигма наслеђа*, *институционалистичка парадигма*, *теорија модернизације* и *девелопменталистичка парадигма*.

⁸ На последипломским студијама на социологији један од смерова је и *Социологија друштвеног развоја*, која постоји од школске 1988/89. године.

У оквиру концептуализације *геополитичке парадигме* коришћени су класични и модерни теоријски обрасци из области геоисторије и геополитике за обликовање теоријско-методолошког приступа у изучавању транзиције на Балкану. У оквиру *културолошке парадигме наслеђе* у центру се налази етно-културолошко наслеђе из периода Византије, Отоманске империје, све до "комунистичког" наслеђа из друге половине XX века (препознатљив је стереотип о томе како су нам за све криви "Турци" и "комунисти"). *Институционалистичка парадигма* је нормативистичка пројекција демократске транзиције и која иза институционалне фасаде не успева да разуме унутрашњу логику друштвених процеса, ширећи илузију да се само преузимањем институција из развијеног западног света и преписивањем европског Устава могу разрешити постојећи проблеми на тлу Балкана. *Теорија модернизације* се непротивречно интерпретира као наставак теорије развоја и прогреса, као механичко преузимање образаца из развијеног света, због чега се најчешће редуцира на зависну и клонирану модернизацију, која је дисфункционална у односу на стварне интересе и развојне потребе појединих региона. *Девелопменталистичка парадигма* у знаку је развоја и интеграције, а њени протагонисти друштвене промене сагледавају кроз игру структурних фактора: тржишта, привреде, прихода, функционалне државе и тржишта и мегаинтеграције, као пут у стабилно и просперитетно друштво на Балкану.

Свих пет парадигми имају своју сврсисходност и валидност, али и ограничења. Оне, било повратком у прошлост или новим пројекцијама "новог врлог света", беже од иманентног социолошког приступа истраживања противречне стварности. Најчешће је на делу замена питања "шта се дешава у региону?" низом готових одговора и клишираних рецепата. У вези с тим, др Иван Крастев у студији *Замка нефлексибилности – фрустрирана друштва, слабе државе и демократија*, с правом говори о томе да ови истраживачи говори о "мишоловци", тј. институцијама, околностима, а не о грађанима, актерима и процесима, што их доводи у сукоб са чињеничним стањем на терену и до одређених деформација у закључивању. Отуда неопходност да се у социологији следи налог интегрисане парадигме и комплементарног теоријско-методолошког приступа транзиције као и сваког другог друштвеног проблема. Такав приступ свима нама омогућио би, да парафразирамо колегу Крастева, да знамо све о "мишоловци", али и да упознамо расположење "миша", тј. актере друштвених промена.⁹

⁹ Krastev, I. (2002), *Zamka nefleksibilnosti – frustrirana društva, slabe države i demokratija*, Fond za političku izuzetnost, Beograd, 2002.

Социолошка и политиколошка истраживања друштвених промена на Балкану, спроведена последњих пет година, говоре нам о узроцима нестабилности демократија балканских земаља: о томе да је све већи јаз између елита и јавности, да расте неповерење у реформске програме и у порасту је појава песимистичких и огорчених већина. Истраживања спроведена у Србији, Македонији и Бугарској о томе како људи доживљавају транзицију откривају да се више од 70% испитаника изјаснило да себе види као губитнике у транзиционим прилагођавањима. Наша истраживања о билансу транзиције на Балкану,¹⁰ такође, указују на њен негативан биланс и све већу периферизацију привреде и друштва, на масовно осиромашење становништва, на корупцију и неодговорну улогу настајуће компрадорске буржоазије. Овакви токови нису случајни, они произилазе из одабране стратегије развоја, а пре свега из неолибералне стратегије зависне модернизације, која се некритички, у форми клониране, имитативне модернизације, спроводи у земљама југоисточне Европе, производећи бројне негативне елементе и девастирајући овај простор.

Извесно је да се савремене балканске елите више не могу изговарати прошлошћу, већ да се морају суочити са отвореним развојним проблемима и дефинисати рационалну стратегију социјалног и регионалног развоја Балкана, тражећи заједничку будућност у евроинтеграцијским процесима, али и у процесима што интензивније међусобне привредне, политичке и културне сарадње.

Литература

- Albrow, M. (1997), *The Global Age*, Stanford University Press, Stanford, CA.
 Amin, S. (1996), *Les Defis de la mondialisation*, Paris.
 – (1999), *L' hégémonie des Etats-Unis et effacement du projet européen*, L' Harmattan, Paris, 1999.
 Amin, S. and F. Houtart (2000), *Mondialisation et alternatives*, Geneve.
 Balandier, G. (1955), *Sociologie actuelle de l' Afrique centrale*, Paris.
 Balandier, G. (1970), *Sociologie des Mutations*, Paris.
 Balandije, Ž. (1966), "Sociologija nedovoljno razvijenih područja". U: G. Gurvitch (pri.), *Sociologija*, Naprijed, Zagreb.
 Barnett, T. (1975), *Beyond the Sotiology of Development*, Routledge/Kegan, London/Boston.
 Бауман, З. (1999), *Глобализацијата. Последици за човека*, Софија.
 Beck, U. (1998), *Was ist Globalisierung?*, Frankfurt/M, Suhrkamp.
 Bek, U. (2001), *Rizično društvo*, Filip Višnjić, Beograd.
 Bourdie, P. (1998), *Contre-feux. Propes pour servir à la résistance contre l' invasion néo-libérale*, Paris.

¹⁰ Видети нашу поменућу студију *Put u zavisno društvo* (Centar za balkanske studije, Niš, 2004).

- (1999), *Signalna svetla - prilozi za otpor neoliberalnoj invaziji*, Zavod za udžbenike, Beograd.
- Bžežinski, Z. (1999), *Velika šahovska tabla*, CID, Podgorica.
- Castells, M. (1972), *La question urbaine*, "Maspero", Paris.
- (2000), *Uspon umreženog društva*, Golden marketing, Zagreb.
- Chomsky, N. (1994), *World orders. Old and New*, London.
- (1999), *Profit over People: Neoliberalism and Global order*, Sever Stories Press, New York/Toronto/London.
- Frank, A. G. (1967), *Sociology of Development and Underdevelopment of Sociology*, "Catolyst", Buffalo.
- Genov, N. (1999), *Menaging Transformations in Eastern Europe*, UNESCO-MOST, Regional and Global Development, Paris-Sofia.
- Gidens, E. (1998), *Posledice modernosti*, Filip Višnjić, Beograd.
- (2002), *Sociologija*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2002.
- Held, D. (1997), *Demokratija i globalni poredak*, Filip Višnjić, Beograd.
- Held, D. et al. (2000), *Global Transformations*, Polity Press, Cambridge.
- Habermas, J. (1980), *Teorija i praksa*, BIGZ, Beograd.
- (2002), *Postnacionalna konstelacija*, Otkrovenje, Beograd.
- Hantington, S. (1998), *Sukob civilizacija*, CID, Podgorica.
- Haralambos, M. (2002), *Sociologija*, Golden Marketing, Zagreb.
- Harris, G. (1989), *The Sociology of Development*, Longman, London.
- Houtarta, F. (1999), *L' outre Davos: mondialisation des resistances et des luttes*, L' Harmattan, Paris.
- Kastels, M. (2002), *Uspon mrežnog društva*, Pan-Liber, Zagreb.
- Krastev, I. (2002), *Zamka nefleksibilnosti – frustrirana društva, slabe države i demokratija*, Fond za političku izuzetnost, Beograd, 2002.
- Lazić, M. i sar. (2000), *Račji hod – Srbija u transformacijskim procesima*, Filip Višnjić, Beograd.
- Marković, D. Ž. (2002), *Sociologija i globalizacija*, Prosveta, Niš.
- Mitrović, Lj.: *Sociologija razvoja*, Stručna knjiga, Beograd, 1992.
- (1996), *Savremeno društvo - strategije razvoja i akteri*, Institut za političke studije, Beograd.
- (2000), *Balkan – granica i most među narodima (Ogledi iz sociologije regionalnog razvoja)* Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- (2002), *Globalization and the Balkans*, Center for Balkan Studies/Stručna knjiga, Niš/Beograd.
- (2003), *Savremeni Balkan u ključu sociologije društvenih promena*, Centar za balkanske studije i Centar za jugoistočnoevropske studije, Niš/Beograd.
- (2004), *Put u zavisno društvo – bilans tranzicije na Balkanu*, Centar za balkanske studije/Institut za političke studije, Niš/Beograd.
- Mitrović, Lj., Đorđević, D. B. i D. Todorović (pri.), *Globalizacija, akulturacija i identiteti na Balkanu*, Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta u Nišu, Niš, 2002.
- Naisbitt, J., Aburdene, P. (1990), *Megatrends 2000*, A. Book, New York.
- Pečujlić, M. (1997), *Izazovi tranzicije - novi svet i postsocijalistička društva*, Beograd.
- (2002), *Globalizacija – dva lika sveta*, Gutenbergova galaksija, Beograd.
- Проданов, В. (1999), *Глобалните промени и съдбата на България*, София.
- Shanin, T. (1982), *Introduction to the sociology of developing societies*, Macmillan, London.
- Sztompka, P. (1994), *The Sociology of Social Change*, Blackwell, Cambridge.
- Thual, F. (1995), *Les Conflits Identitaires*, Ellipses, Paris.

- Touraine, A. (1982), *Les societes dependantes*, Ed. "Duculot", Paris, 1982.
 – (2000), *Beyond Neoliberalism*, Polity Book, London.
 Webster, A. (1990), *Introduction to the Sociology of Development*, Macmillan, London, 1990.
 Volerstin, I. (2004), *Opadanja moći SAD*, CID, Podgorica.
 Volerstin, I. et. al. (1997), *Kako otvoriti društvene nauke*, CID, Podgorica.

Ljubiša Mitrović, Niš

CONTEMPORARY SOCIOLOGY OF SOCIAL CHANGES – CHALLENGES AND RESPONSES

Summary

Sociology of social changes, as a branch of general sociology, represents a form of applies special sociology in the system of contemporary sociological sciences.

The paper discusses the relations among the mega trends in the development of the world society after the Second World War and the development of cognitive practice of the sociology of social changes in the world. The author analyzes four waves of social changes (namely, 1. anti-colonial and socialist revolutions, 2. development of industrial and postindustrial society, 3. collapse of socialism and pos-socialist transition, and 4. globalization process) and their impact upon the development of the sociology of social changes. The author ends the paper with the criticism and problematization of different theoretical approaches to the research of the social changes in the post-socialist societies of Southeast Europe.

Key Words: Sociology of Development, Mega Trends, Social Changes, Transition, Balkans